

CODEx CUMANICUS'TA SOĞDCA, ÇİNCE, RUSÇA, ARAMİCE VE İBRANİCE ALINTILAR

Galip GÜNER*

Geliş Tarihi: Nisan, 2017

Kabul Tarihi: Eylül, 2017

Öz

Codex Cumanicus'un söz varlığı sadece tarihî Kıpçak Türkçesi için değil aynı zamanda Kumanların/Kıpçakların bir etkileşim içine girdikleri milletler için de son derece değerli bir eserdir. *Codex Cumanicus* çalışmamızın ön sözünde eserin söz varlığı üzerine çalışmalarımızı sürdüreceğimizi ifade etmiştik. Bu çalışmada da eserdeki Soğdca, Çince, Rusça, Aramice ve İbranice alıntıları tespit etmeye çalıştık. *Codex Cumanicus*'taki Soğdca, Çince, Rusça, Aramice ve İbranice alıntı kelimelere bugüne kadar özel bir çalışmada temas edilmemiştir. Bu bağlamda *Codex Cumanicus*'un söz varlığı tekrar gözden geçirilerek metinde Soğdca, Çince, Rusça, Aramice ve İbranice'den alıntı olduğu kanaatini taşıdığımız kelimeler belirlendi. Ardından bu kelimeler metin bağlamında ve kültürel boyutlarıyla kısaca değerlendirilmeye çalışıldı. Metinde Soğdca, Çince, Rusça, Aramice veya İbranice kelimeye ek olarak kayda geçirilmiş olan Türkçe veya başka bir dilden eş anlamlı karşılığı varsa bunlara da değinildi. Kelime cümle içerisinde kullanılmışsa görev bakımından da bir değerlendirmeye tabi tutuldu. Semantik bakımdan bir farklılaşma gerçekleşmişse ayrıca belirtildi.

Anahtar Sözcükler: Kıpçaklar, Kıpçak Türkçesi, Codex Cumanicus, alıntı kelime.

SOGDIAN, CHINESE, RUSSIAN, ARAMAIC AND HEBREW LOANWORDS IN CODEX CUMANICUS

Abstract

Codex Cumanicus is an extremely important work for both the historical Kipchak Turkic and the nations in which Kipchaks interact in political, military, commercial and cultural terms. In this study, Sogdian, Chinese, Russian, Aramaic and Hebrew loanwords were found which were identified from the vocabulary of the text. Because in *Codex Cumanicus* the words quoted from these languages have not been touched on in any particular work. In spite of the fact that we are faced with a few words which are not very numerous. But especially the Sogdian and Chinese relations that we have been able to follow since the Old Turkic period, Turkic-Russian relations because of the Golden Horde-Russian relations and Aramaic and Hebrew relations because of religious reasons are extremely important for the works about *Codex Cumanicus*. Because of that first we overvieved the vocabulary of Codex Cumanicus and found the words quoted from Sogdian, Chinese, Russian, Aramaic and Hebrew. Then these words were evaluated in the context of the text and culturally by taking advantage of the basic dictionaries of the relevant languages.

Keywords: Kipchaks, Kipchak Turkic, Codex Cumanicus, loan word.

* Doç. Dr.; Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, galip_guner@hotmail.com.

I. Giriş

Codex Cumanicus sadece tarihî Kıpçak Türkçesi için değil Kumanların/Kıpçakların siyasi, askerî, ticari ve kültürel bakımdan etkileşime girdikleri milletler için de son derece değerli ve önemli bir eserdir. Bu çalışmada eserin söz varlığından tespit ettiğimiz Soğdca, Çince, Rusça, Aramice ve İbranice alıntıları tespit etmeye çalıştık. Zira daha önce *Codex Cumanicus*'ta bu dillerden alıntılanmış kelimelere özel bir çalışmada temas edilmemişti. Sayıca fazla olmayan bir kelimeyle karşı karşıya olsak da bilhassa Eski Türkçeden beri takip edebildiğimiz Soğdca ve Çince, Altınordu-Rus ilişkileri sebebiyle Rusça ve dinî birtakım gerekçelerle de Aramice ve İbraniceden alıntılanmış sözvarlığının tespiti *Codex Cumanicus* çalışmaları bakımından önem taşıyordu. Bu bağlamda *Codex Cumanicus*'un söz varlığı tekrar gözden geçirilerek metinde Soğdca, Çince, Rusça, Aramice ve İbraniceden alıntı olduğunu tespit ettiğimiz kelimeler belirlendi. Ardından bu kelimeler ilgili dillerin temel sözlüklerinden de istifade edilerek metin bağlamında ve kültürel bakımdan ana hatlarıyla değerlendirildi.

II. İnceleme: *Codex Cumanicus*'ta Soğdca, Çince, Rusça, Aramice ve İbranice Alıntılar

II. 1. Soğdca Alıntılar

II. 1. 1. kañçık “dişi köpek, kancık” (Alm. *eyn theve*) (CCII 81a/12).

Codex Cumanicus'ta *kañçık* olarak karşımıza çıkan kelime, Gharib tarafından Soğdca metinler esas alınarak hazırlanmış olan sözlükte *kančē* maddesi altında ele alınmıştır. Burada *knc* 'k (*kančik*) kelimesi ‘küçük kız, çocuk’ anlamıyla verilmiştir (Gharib 1995: 49). Kelime, *knc* kökünden *-ik* ekiyle türetilmiş olup bu ek Soğdcada isimlerden, sıfatlardan ve zarflardan yeni isimler ve sıfatlar türetmede kullanılmıştır (Gerschevitch 1961: 150-151). Eren ise *kancık* ‘dişi köpek’ kelimesi hakkında değerlendirmelerde bulunurken kelimenin kökeninin bilinmediğini ancak sonundaki ekin eski ve yeni diyalektlerde yaygın olarak kullanılan bir küçültme eki olduğunu ifade etmiştir (Eren 1999: 206). Bu cümleden anlaşılabilir ki Eren, *-(i)k+* ekini Türkçe kabul etmektedir. Soğutça *kančik* kelimesi Türkçe metinlerde ilk defa *Dîvânü Lugâti't-Türk*'te tespit edilebilmektedir: *kañçık* “1. dişi köpek, 2. kadınlara sövmek için kullanılan bir söz” (Ercilasun-Akkoyunlu 2014: 682). Biz, Soğdcada ‘küçük kız, çocuk’ anlamlarına gelen kelimenin Türkçeye alıntılığında evvela ‘dişi köpek’ için kullanıldığını, daha sonra bu sözün aynı zamanda argoda kadınlara sövmek için kullanılan bir anlama kavuştuğunu düşünüyoruz (ayrıntılı bilgi için bk. Güner 2013).

II. 1. 2. kënt “kent, şehir” (Lat. *ciuitas*, Far. *şahar*) (CCI 39b/23).

Eski Türkçe metinlerden itibaren tespit edilebilen (Erdal 2004: 286) ve çağdaş Türk lehçelerinde de varlığını sürdüren kelimelerden biri de Soğdca *kanδ(h) > kand ~ kant* “şehir” kelimesidir (Gharib 1995: 190). *Dîvânü Lugâti't-Türk*'te Kâşgarlı'nın *kend* maddesi altında verdiği malumat, daha o dönemde kelimenin bir anlam çeşitlenmesine uğradığını göstermesi bakımından önemlidir. “*kend*: 1. şehir, kasaba, kale, 2. Oğuzlarca ve onlara uyanlarca köy” ve “*ken*: Doğudaki şehirlerin genel adı, *kend*'in hafifletilmiş şekli” (Akkoyunlu-Ercilasun 2014:703). *Codex Cumanicus*'ta kelime, Soğdca biçime daha yakın bir biçimde ve *şaar* kelimesiyle yan yana *kënt* olarak kaydedilmiştir.

II. 1. 3. oruç “oruç” (Lat. *ieiunium*, Far. *orōza*) (CCI 15a/7, CCI 15a/8, CCI 15a/9, CCI 15a/10, CCII 63a/23-24).

CC'de hem yalın hâlde hem de *oruç tut-* birleşik fiilinin kuruluşunda tespit edilen *oruç* kelimesinin Türkçeye alıntılanma süreciyle ilgili Şinasi Tekin son derece ayrıntılı bir çalışma kaleme almıştır (2001: 33-42). Kelimenin *oruç* biçiminin Karahanlı Türkçesinde bulunmadığını belirten Tekin, bunun yerine *rōze*'nin kullanıldığını ifade eder. *oruç* ve *rōze* kelimelerinin ortaklığına değinerek her iki kelimenin de Orta Farsça *rōçağ*'dan geldiğini, kelimenin sonundaki -g sesinin düştükten sonra ortaya çıkan **rōçe* biçimine bir *o-* önsesinin eklenmesiyle **oroçe* olan kelimenin sık kullanıma ve Türkçede orta hecenin vurgusuzluğuna bağlı olarak zamanla **oroç*, Türkçede ikinci hecede /o/ sesinin bulunmaması sebebiyle de *oruç* şeklinin yaygınlık kazandığını sözlerine ekler (Tekin 2001: 40-41).

II. 1. 4. tamu ~ tamuḥ ~ tamuk “cehennem” (Lat. *infermus*, Far. *tōzah*, Alm. *dy helle*) (CCII 72b/15, CCII 59a/10-11, CCII 63a/2-3, CCII 63a/5, CCII, 63a/12-13, CCII 63a/13-14, CCII 63a/29-30, CCII 74a/12, CCII 80a/5-6, CCII 81b/26b, CCI 35b/25).

Codex Cumanicus'un bilhassa Alman bölümünde dinî metinlerin ağırlıklı olması sebebiyle kelimenin *tamu* ve *tamuḥ* biçiminde çokça kullanımına rastlanır. Sözlük niteliği taşıyan İtalyan bölümünde ise kelime *tamuk* olarak kaydedilmiştir. İlaveten CCII 81b/26b'de *tamuḥ* kelimesinin bir satır üstünde eş anlamlısı olarak *zindan* yer almakta olup her ikisine de Almanca *dy helle* ‘cehennem’ anlamı verilmiştir. *tamu* kelimesi Eski Türkçeden beri Türkçe metinlerde görülür. Soğdcada *tam < tm-* ‘cehennem’ şeklindeki kelime belirtme hâli eki almış biçimiyle (*tamu < tamw*) Türkçeye alıntılanmıştır. Avesta'da *tamah*, İrani bir dil olan eski Harezmcede ise *tam < tm* olarak mevcuttur (Gharib 1995: 387). Clauson kelimenin *tamuḥ* biçiminin muhtemelen başka bir İrani dilden alındığını söyler (Clauson 1972: 503, ayrıntılı bilgi için bk. Erdem 2014: 70).

II. 1. 5. uçmak “cennet” (Lat. *paradisus*, Far. *behišt*) (CCI 35b/24, CCII 69a/1, CCII 70a/5, CCII 75b/4-5, CCII 80a/6-7) ~ **uçmaklı** “cennetteki, cennette yaşayan” (CCII 72b/10).

Codex Cumanicus'ta Soğdca'dan alıntılanmış bir diğer dinî terim de ‘cennet’ anlamına gelen *wišt̄māx*, *wašt̄māx* kelimesidir (Gharib 1995: 415). Kelime Türkçenin tarihî metinlerinde *ušt̄mah*, *uçtmah*, *uşmah*, *uçmah* ve *uçmak* biçimlerinde karşımıza çıkmaktadır. Erdem, özellikle Eski Anadolu Türkçesi eserlerinde daha çok *uçmak* biçiminin tercih edildiğini yani ilgili kelimenin yazımının zamanla tek bir biçime doğru geliştiğini belirtir (Erdem 2014: 70). *Codex Cumanicus*'ta kelimenin Türkçe *-lı+* ekiyle genişletilmiş *uçmaklı* biçimi de ‘cennetteki, cennette yaşayan’ anlamıyla kullanılmıştır.

II. 2. Çince Alıntılar

II. 2. 1. inçü ~ yinçi “inci” (Lat. *perle*, Far. *mur murwārī*) (CCI 47a/26, CCII 60b/33-34, 60b/35-36).

Köktürk harfli Eski Türkçe metinlerde *yinçü ögüz* ‘İnci Irmağı’, Uygur ve Karahanlı metinlerinde ise *yinçü* ‘inci’ biçiminde karşımıza çıkan kelime, Çince’de ‘değerli inci’ anlamına gelen *chên chu*’dür (Clouston 1972: 944b-945a). Bu kelime *Codex Cumanicus*'ta iki farklı yazımla kaydedilmiştir. *inçü* biçimi Kumancanın/Kıpçakçanın daha standart biçimini yansıtan İtalyan bölümünde geçerken *yinçi* biçimi ise Alman bölümünde yer alan ve halk dilinin özelliklerini koruyan bilmece’lerde *su yinçi* ‘su incisi’ birleşik adında görülmektedir.

II. 2. 2. çanak “kâse, çanak” (Lat. *scutella*, Far. *kāsa*) (CCI 53a/5, CCII 60b/2).

Çinceden doğrudan alıntılanmış bir kelime olmasa da *çanak* kelimesinin kökü Eski Uygur metinlerinde de tespit edebildiğimiz Çince *çan* ‘kâse’dir. *çanak* kelimesi Çince *çan*’a Türkçede eşya adları türetmede kullanılan *+ak* ekinin getirilmesiyle oluşmuştur. Bu kelimeden *+aç* ekiyle türemiş *çanaç* da Kırgız Türkçesinde ‘kıymız veya ayran servis etmeye yarayan deriden kap’ anlamıyla yaşamaktadır (Tekin 2004: 526).

II. 3. Rusça Alıntılar

II. 3. 1. ırs “vaşak” (Lat. *vncia*, Far. *ırs*) (CCI 54b/13).

Rusçada da “vaşak” anlamına gelen *рысь /rys’ ~ ris/* kelimesi (O. Benyukh-K. Benyukh 2005: 160), *Codex Cumanicus*'ta vahşi hayvan adları sıralanırken *ırs* (transliterasyonlu biçimi *rys*) olarak kaydedilmiş olup kelimenin Farsçası da aynıdır. Bu durum kelimenin ya Farsça üzerinden Türkçeye ya da Türkçe üzerinden Farsçaya geçmiş olma ihtimalini akla getirmektedir. Ancak kelimenin ünlüsünün başa alınmış olarak kullanıldığı (*rys > ırs*) ve Kumanların/Kıpçakların Farslara göre Ruslara hem coğrafya hem de kültür etkileşimi

bakımından daha yakın oldukları düşünüldüğünde Türkçeden Farsçaya alıntılanmış olma ihtimali kuvvetlenmektedir.

II. 3. 2. izba “oda” (Lat. *camera*, Far. *hucra*) (CCI 50b/23).

Eski Rusçada “ev, bina “ anlamına gelen ve *isṭba* ~ *iz(̣)ba* biçimlerinde kullanılan kelime, Rusçada *izbá* olup “köylü kulübesi, kır evi” demektir (Derksen 2008: 215). Kelimenin *Codex Cumanicus*’taki kullanımı (*izba*) Rusçadan doğrudan alıntılanmış olduğunu ve “oda” anlamı kazandığını göstermektedir.

II. 3. 3. ovus “çavdar” (Lat. *segara*, Far. *ovus*) (CCI 55b/11).

Transliterasyonlu biçimi *ous* (> *o[v]us*) olan kelime, *Codex Cumanicus*’ta tahıl adlarının sıralandığı bölümde kaydedilmiştir. *ovus* kelimesi Rusçada *ovës* olup “yulaf, çavdar” anlamındadır (Derksen 2008: 384, Bodrogligeti 1971: 175).

II. 3. 4. peç “fırın” (Lat. *furnus*, Far. *furn*) (CCI 44b/19).

Eski Slavcada “fırın” anlamına gelen **pēktь* kelimesi Rusçada aynı anlamda *peç*’ biçiminde kullanılmaktadır (Derksen 2008: 393). Kelime *peç* şekliyle *Codex Cumanicus*’ta da fırıncılıkla ilgili terimlerin sıralandığı bölümde ve Latince *furnus*, Farsça *furn* kelimesinin karşılığı olarak kaydedilmiştir.

II. 3. 5. salam “saman” (Lat. *palia*, Far. *kē*) (CCI 52a/26).

Rusçada saman anlamına gelen *солома* (> *soloma*) kelimesi (Banks 1840: 490), *Codex Cumanicus*’ta *salam* (transliterasyonlu biçimi *salan*) şeklinde Türkçenin fonetiğine uymuş biçimiyle ve *töşek*, *yastuk*, *çarşav*, *yovurgan* gibi daha çok dinlenirken yahut uyurken kullanılan eşya adlarıyla birlikte kaydedilmiştir. Bu kullanım aynı zamanda Kumanlar/Kıpçaklar arasında yastıkların, döşek veya yorganların içinin samanla doldurulduğu düşüncesinin akla gelmesine de yol açmaktadır.

II. 3. 6. samala “zift” (Lat. *picis*, Far. *zufi*) (CCI 42a/15).

Codex Cumanicus’taki bir diğer Rusça alıntı kelime *samala*’dır. Bu kelime Rusçada *смола* (> *smola*) olup “reçine, zift, katran” anlamındadır (Banks 1840: 470).

II. 3. 7. suvlu “kılçıksız buğday” (Lat. *speuta*, Far. *suvlu*) (CCI 55b/22).

Rusçadan alıntılanıp alıntılanmadığı tartışmalı kelimelerdendir. Monchi-zadeh kelimenin Rusçadan Farsçaya ve Kumancaya geçtiğini düşünürken (1969: 105), Clauson, Eski Türkçede ‘sulu’ anlamına gelen *suvlug* maddesinde bu Kumanca kelimeye de ‘kılçıksız buğday’ anlamıyla yer vermiş ancak sebebini ve *suv* ‘su’ kelimesiyle ilişkisini açıklamamıştır (1972:

788b). Kelimeyi Yeni Uygur Türkçesinin Turfan diyalektinde *sulu* ‘yabani buğday’ olarak tespit etmiş olan Abdurishid Yakup ise onun hangi dile ait olduğunu tespit edememiş ve yanına soru işareti koymakla yetinmiştir (2005: 467).

Türkçe hububat adlarıyla ilgili son derece kapsamlı ve önemli bir çalışma yapmış olan Stachowski ise evvela kelimenin çağdaş Türk lehçelerindeki kullanımlarını ayrıntılı bir biçimde tespit etmiş, ardından kökeniyle ilgili görüşlere değinmiştir. Bu görüşler içinde Clauson hariç ortaya çıkan ortak düşünce kelimenin Moğolca ‘ayrık otu’ anlamına gelen *suli*’den alıntılandığı yönündedir (bkz. Lessing 2003: 1141). Ancak o, ‘ayrık otu’ anlamına gelen bir kelimenin semantik olarak zamanla nasıl bir hububat adına dönüştüğü hususunu sıkıntılı bulur. Buna rağmen kelimenin orijinal biçimini **solo* olarak kurgular ve Türkçeye alıntılanma sürecinde **solo > sola, sula > suli > sulu, süle* biçiminde fonetik bir değişim geçirdiğini kabul etmenin daha doğru olacağını zikreder (Stachowski 2008: 56-57). Bütün bu görüşler kelimenin hangi dile ait olduğunun hâlâ tartışmalı olduğunun ve üzerinde yeni çalışmalar yapılması gerektiğinin de bir göstergesidir.

II. 4. Aramice Alıntılar

II. 4. 1. kelepen “1. zayıf, güçsüz, hastalıklı 2. hastalıklı, cüzzamlı, iğrenç, kötü kalpli (kimse)” (Lat. *infirmus*, Far. *pīs*) (CCI 50a/2, CCII 62b/1, CCII 62b/3, CCII 62b/3-4, CCII 62b/11, CCII 62b/12-13, CCII 62b/13-14, CCII 62b/17, CCII 62b/21).

Codex Cumanicus’ta Aramiceden alıntılanmış tek kelime *kelepen*’dir. Aramice, Semitik dil ailesinin bir üyesi olup kuzey batı grubundandır ve Suriye’nin eski adı olan *Aram* kelimesine bağlı olarak bu adı almıştır. Metindeki *kelepen* kelimesi ile ilgili bir çalışma kaleme alan Bang, Grekçe *χελεφ-ος* kelimesiyle *kelepen*’in aynı söz olduğunu ifade ederek *kelepen*’deki *-an, -en* ekini Türkçe küçültme eki olarak görür (Bang 1980: 3). Gerçekten de Grekçede “cüzzamlı” anlamına gelen bir *κελεφός* kelimesi mevcuttur. Lakin Grekçenin etimoloji sözlüğünü hazırlayan Beekes bu kelimeyi Benveniste’yi kaynak göstererek Semitik kaynağa dayandırır. Örnek olarak da Suriye kaynaklı *qəlāfā* ‘beyin zarı; pul, kabuk’ ve *qəlāfānā* ‘cüzzam’ kelimelerini gösterir (Beekes 2010: 669). Anlaşıyor ki Aramice kökenli bu kelime Grekçe ve Latince üzerinden Kuman Türkçesine geçmiş ve *Codex Cumanicus*’un bilhassa dinî metinlerinde kendisine yer bulmuştur.

II. 5. İbranice Alıntılar

II. 5. 1. şabat [kün] “Yahudilerin dinlenme günü, cumartesi” (Lat. *sabato*, Far. *şambe*) (CCI 36b/6).

Codex Cumanicus'ta İbranice alıntı olarak Türkçe *kün* kelimesiyle birlikte kullanılmış olan *şabat* kelimesi yer almaktadır. Kelime, İbranice *şabbat*'tır (> *שַׁבָּת*) ve haftanın yedinci gününü karşılamak üzere daha çok dinî metinlerde ‘dinlenme günü’ olarak karşımıza çıkmaktadır (De Vaux 1997: 475). Metinde kelime, Kumanca gün adları *tuşanbe*, *şeşanbe*, *çaarşanbe*, *paşanbe*, *ayna*, *şabat kün* ve *yekşanbe* şeklinde sıralanırken kullanılmıştır. Bu sıralamada, cumartesiye karşılamak üzere İbranice bir kelimenin kullanılmış olması kanaatimizce Kumanlar/Kıpçaklar arasında Hazar etkisine bağlı Yahudilik kaynaklı bir izin mevcudiyetini göstermesi bakımından önemlidir.

III. Sonuç

Bu çalışmada, *Codex Cumanicus*'ta tespit ettiğimiz ve alıntı olduğunu düşündüğümüz Soğdca'dan beş, Çince'den iki, Rusçadan yedi, Aramice ve İbraniceden ise birer kelime üzerinde durulmuştur. Soğdca alıntılarının üçü dinî terim (*oruç*, *tamu* ~ *tamuḥ* ~ *tamuk*, *uçmak*), birisi nitelik bildiren hayvan adı (*kançık*), diğeri ise yerleşimle ilgilidir (*kênt*). Çince alıntılardan biri mücevher (*inçi* ~ *yinçi*) biri ise eşya adıdır (*çanak*). Rusça kelimeler ise kavram alanı bakımından çeşitlilik arz eder. Üçü tarım (*ovus*, *salam*, *suvlu*), biri barınma (*izba*), biri giyim (*irs*), biri eşya (*peç*), biri ise madde adıdır (*samala*). Aramice *kelepen* hem sıfat olarak hem de dinî terim olarak kullanılmışken İbranice *şabat* dinîdir. Kelimelerin önemli bir kısmının (bilhassa Rusça) bu dillerden Türkçeye yapılan ilk alıntılar olması da ayrıca önemlidir.

Kaynaklar

- ABDURISHID, Y. (2005). *The Turfan Dialect of Uygur*. Harrassowitz Verlag, Wiesbaden.
- ARGUNŞAH, M.; GÜNER, G. (2015). *Codex Cumanicus*. İstanbul: Kesit Yay.
- BANG, W. K. (1980). “Hegemonius Meseleleri. Kelefos = Kelepen, *Codex Cumanicus*'da. Bu Mecmuanın Meçhul Bir Kaynağı., *Berlindeki Macar Enstitüsünden Türkoloji Mektupları (1925-1934)*, (çev.) Şinasi Tekin, Atatürk Üniversitesi Yay., Erzurum.
- BANKS, J. (1840). *A Dictionary of the English and Russian Languages*. Vol. II, Semen Printer, Moscow.
- BEEKES, R. (2010). *Etymological Dictionary of Greek*, Brill, Leiden-Boston.
- BENYUKH, O.; BENYUKH, K. (2005). *Russian-English/English Russian*. Hippocrene Books, New York.
- BODROGLIGETI, A. J. E. (1971). *The Persian vocabulary of the Codex Cumanicus*, Akadémiai Kiadó, Budapest.

- CLAUSON G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*. Clarendon Press, Oxford.
- DERKSEN, R. (2008). *Etymological Dictionary of the Slavic Inherited Lexicon*. Brill, Leiden-Boston.
- DE VAUX, R. *Ancient Israel-Its Life and Institutions*. William B. Eerdmans Publication Company, Grand Rapids and Dove Booksellers, Michigan.
- ERCİLASUN, A. B., AKKOYUNLU, Z. (2014). *Kâşgarlı Mahmud-Divânu Lugâti't-Türk (Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizin)*, TDK Yay., Ankara.
- ERDAL, M. (2004). *A Grammar of Old Turkic*. Brill, Köln.
- ERDEM, M. (2014). "Soğdca, Türkçedeki Soğdca Kelimeler ve Bunların Türkçeye Uyumları" *Ankara Üniversitesi DTCF Türkoloji Dergisi*, 21/1, Ankara, s. 65-90.
- EREN, H. (1999). *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*. Bizim Büro Yay., Ankara.
- GERSCHEVITCH, I. (1961). *A Grammar of Manichean Sogdian*, Publications of the Philological Society. Basil Blackwell, Oxford.
- GHARIB, B. (1995). *Sogdian Dictionary (Sogdian-Persian-English)*, Farhang Publications, Tahrân.
- GÜNER, G. (2013). "Eski Türkçe Kenç 'genç, yavru, çocuk' Kelimesinin Kökeni Üzerine Düşünceler", *Bengü Belâk-Ahmet Bican Ercilasun Armağanı*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., Ankara, s. 185-192.
- LESSING, F. D. (2003). *Moğolca-Türkçe Sözlük*. 2. C., (çev.) Günay Karaağaç, TDK Yay., Ankara.
- MONCHI-ZADEH, D. (1969). *Das Persische im Codex Cumanicus*, Universitetet Stockholm. Almqvist & Wiksell (dist.), Uppsala.
- STACHOWSKI, K. (2008). *Names of Cereals in the Turkic Languages*, Księgarnia Akademicka. Kraków.
- TEKİN, Ş. (2001). "Yabancı Kelimelerin Türkçeye Giriş Yolları ve *Oruç* Kelimesinin Hikâyesi". *İştikakçının Köşesi*, Simurg Yay., İstanbul, s. 33-42.
- TEKİN, T. (2004). "Notes on Some Chinese Loanwors in Old Turkic", *Makaleler II-Tarihi Türk Yazı Dilleri*, (yay. haz.) Emine Yılmaz, Nurettin Demir, Öncü Kitap, Ankara, s. 520-529.